

Analitik ve kritik düşünce üzerine

Prof.Dr. Mehmet Yücel Ağargün

1965 yılında Kahramanmaraş'ta doğdum. 1988 yılında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden mezun oldum. 1994 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri bölümünde Yrd. Doç., 1996 yılında Doç., 2002 yılında Profesör oldum. 2001-2002 arasında Chicago'da Rush University Medical Center'da Sleep Disorders Service'de visiting professor olarak çalıştım. 2002 Ağustosundan bu yana Van'da görevimi sürdürmekteyim. Uyku, rüya ve hipnoz konularında çalışmaktayım.

Düşüncenin insan varoluşunun en önemli boyutlarından birisi olduğu gerçeğini yadsıyamayız. Yalın haliyle düşünce nedir? Tefekkür etmek, bir sonuca varmak amacıyla incelemek, karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak düşünce üretmek, zihni yetiler oluşturmak, muhakeme etmek, aklımdan geçirmek, göz önüne getirmek, zihniyle arayıp bulmak, akıl etmek, ne olabileceğini önceden kestirmek, tasarlamak ve bunlara benzer diğer ifadeler ya

da kavramlar... Bu ifadelerin ya da kavramların tümü düşünmeyi tanımlayabilir ancak soyut bir kavram olduğundanyine de tatmin edici bir izah bulabildiğimizi söylemek zordur.

Düşünce ya da düşünmek doğuştan beri var olan bir yetenek midir? Duyum ve izlenimlerden ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu, karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisidir. Akıl, sahiplerine doğuştan bağışlanmış zihinsel faaliyetidir. İnsan zihninin yüksek işlevlerindedir.

Düşünme bir eylem ise düşünce bu eylemin bir sonucudur. Düşünce ve düşünmenin birçok çeşidinden söz edebiliriz: İstem dışı düşünme, istemli düşünme, istenmeyen düşünce, isteyerek düşünme, bilimsel düşünme, mantıklı düşünme, mantık dışı düşünce, kuşkucu ya da paranoid düşünce, somut düşünce, majik düşünce, otistik düşünce, kalıplaşmış düşünce, hezeyan, vb düşüncenin patolojik olan ve olmayan örnekleri arasında sayılabilir.

Muhakeme, irade, önsezi, sezgi, öngörü, yine kültürümüzde var olan feraset, basi-

ret, akıl, zihin, fehim gibi kavramlar da düşünme eylemi ve düşünceyle yakın ilişkisi olan kavramlardır. Tahayül etme, hayal etme, zihinsel kurgulama, zihinsel tasarım, zihinde canlandırma da ilişkili kavramlardır. Daha da ötesi, gözlerimiz açıkken farkında olmadan aklımızdan geçen olay ve nesnelere ya da bunların değişik düzeydeki tasarımları; bilgisayar başındayken zihnimizde canlanan olaylar; pencereden dışarı bakarken aklımızdan geçenler ya da beklenmedik bir şekilde orayaburaya giden düşüncelerimiz düşünme ve düşüncenin farklı şekillerini oluşturur. Gözlerimiz kapalıken istemese bile aklımıza gelenler ya da aklımızdan geçenler... Bunlar uyanırken gördüğümüz düşler' şeklinde yorumlanabilir. Son olarak, uykumuzda zihnimizden geçenler; yani rüyalarımız... Rüyalarda da bilinç var ve rüyalarda da düşünüyoruz. Rüyalar, birden fazla düşünce zincirinin birbiri ardınca sıralanması mı acaba? Rüyalardaki düşüncelerimiz bizim kontrolümüzde mi?

Düşünce süreci bir sorun ile karşılaşma, sorunun sınırlarını belirleme ve netleştirme, muhtemel bir çözüm bulma, çözümü mantıksal olarak uygulama ve sonuçları elde etme gibi aşamalardan oluşur.

Derinlemesine düşünme ise düşüncenin bir adım daha gelişmişidir. Önyargılardan uzak olma, açık fikirli olma ve şüpheli olma aşamalarını içerir.

Analitik ve kritik düşünce ise derinlemesi-

ne düşünceden de ileri bir adımdır. Düşüncüyü tanımlamanın güçlüğü analitik ve kritik düşünme için de geçerlidir. Bu zorluğa rağmen şu tanımlama yol gösterici olabilir: analitik ve kritik düşünme; yaratılıştan başlanmış zihinsel yeteneklerle aktif bir biçimde; gözlem, tecrübe, tefekkür, nedensel ilişki kurma işlevleri ve/veya iletişim yoluyla toplanmış ya da edinilmiş bilgilerin entelektüel/bilimsel seviyede ve belli bir disiplin içinde tanımlanması, değerlendirilmesi, kavramsallaştırılması, analiz edilmesi, karşılaştırılması, sentezlenmesi, yorumlanması ve uygulamaya geçilme aşamasına gelmesi sürecidir. Analitik ve kritik düşünme bir beceridir; bununla birlikte aynı zamanda bir tutumdur.

Analitik ve kritik düşünme bireyin karar verirken akla uygun ve derinlemesine düşün(ebil)me sürecidir. Zihnin bilişsel sorgulama etkinliği, derinlemesine düşünme ve yeniden yapılandırma gibi bilişsel pratikleri içerdiği göz önünde tutulursa analitik ve kritik düşünme anlamlandırma ve problem çözme gibi iki temel yeteneği gerektirir. Günümüzde yetişmiş meslek erbabi insanların, münevverlerin, mütehassısların, eğitimcilerin, tüccar ve sanayicilerin neticede akli eren her iyi niyet sahibinin dünya gidişatını yönlendirmeye çalışan sistem ve organizasyonları daha iyi tanıyıp politikalarını ve neticelerini hesap edebilmeleri için de kritik analitik düşünmeyi öğrenmeleri kaçınılmazdır.

Bir sorun ya da durumla karşılaşıldığında önümüzde iki seçenek vardır: Birincisi, ne

Düşünce süreci bir sorun ile karşılaşma, sorunun sınırlarını belirleme ve netleştirme, muhtemel bir çözüm bulma, çözümü mantıksal olarak uygulama ve sonuçları elde etme gibi aşamalardan oluşur.

olursa olsun kabul etmek ve ikincisi de kişisel kararımıza ulaşmak için biraz çaba sarf ederek sorular sormak. Analitik ve kritik düşünme ikinci seçeneği hedefler. Buradan bakıldığında analitik ve kritik düşünme doğru soruları sorabilmek demektir. Doğru sorular sormanın faydası nedir? Kritik sorular bir dürtü sağlar ve kritik düşünce için yol gösterir. Daha iyi seçenekler, kararlar ve yargılar için bizi teşvik eder. Bir makaleyi okurken, bir konferansın kalitesini sorgularken, bir tartışmayı şekillendirirken, bir vatandaş olarak oy verirken, alışveriş yaparken doğru sorular sorabilmeli ve kritik ve analitik düşünabilmeliyiz.

Analitik ve kritik düşünme bir bilişsel aktivitedir. Zihnin kullanımını gerektirir. Dikkat, kategorizasyon, seçme ve muhakeme etme işlevlerinin eşgüdüm içinde kullanılmasına bağlıdır. Bu tarafından bakıldığında analitik ve kritik düşünme psikoloji ve psikiyatrinin yakın ilgi alanı içinde yer almalıdır.

Analitik ve kritik düşünmeyi öğreten kitaplar alalım ve anlayarak okuyup, günlük hayatımızda tatbik edelim.